

“SEN OLASAN KALEME İ‘TİBÂR İÇÜN HÂMÎ”:
FUZÛLÎ VE PATRONAJ

Halil İnalçık

FUZÛLÎ’NİN HAYATTAYKEN KENDİSİNİ kabul ettirmesi kolay olmamıştır. Şâir yaşamı boyunca patronaja ihtiyaç duymuştur. Fuzûlî’nin herhangi bir “patron”dan söz etmediği bazı kasidelerinin var oluşu bizi yanıltmamalıdır. Örneğin, şâirin, “Âl-i Resûl” (Peygamber ve Ailesi) ve “‘Atebât-i ‘Aliyye” (Kutsal Yerler) için yazdığı kasidelerde, genellikle, bir “hâmî” aramaması doğaldır. Hâkânî’nin ünlü na‘tına bir “nazîre” olarak yazdığı “Enisü’l-kalb” adlı kasidesinde de, hâliyle hiç bir hâmiden söz etmesi beklenemezdi. Durum böyle olduğu halde, Fuzûlî’nin bu şiirinde herhangi bir patrona atfı yapmadığı gözleminde bulunulmuştur.¹ Ahmed Hamdi Tanpınar da aynı hataya düşmüş ve Fuzûlî’nin hâmi aramadığını belirtmiştir.²

Fuzûlî, “Eimme-i İsnâ-‘Aşeriyye” (On İki İmam) şi‘î mezhebini benimsemiş bir Safavî şâiri olarak yaşadığı dönemde (1508–1534), her Kızılbaş gibi, Osmanlı’yı “kâfir,” Osmanlı ülkesini de “kâfiristân” diye anmıştır.³ 1534’te Bağdad’ın Osmanlılar tarafından alınışı sonucu birdenbire Osmanlı tebaası durumuna gelen şâirin Osmanlı ülkesinde şöhretinin yayılması için ise zaman geçmesi gerekmiştir.⁴

1 Mehmet Kalpaklı, “Nazire Geleneği Çerçevesinde Fuzûlî’nin ‘Enisü’l-kalb’i,” *Bir*, Cilt 3, 1995, ss. 227–234.

2 Aktaran: Kalpaklı, “Nazire Geleneği.”

3 Fuzûlî, Şâh’ın valisi İbrahim Musullu’ya kasidesinde, Osmanlı için: “âlâyişlü kâfir leşkeri” deyimini kullanır. Bakınız: Abdülkâdir Karahan, *Fuzûlî, Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti* (İstanbul: İ. Horoz, 1949), s. 138; ve Fuzûlî, *Külliyât-ı Divân-ı Fuzûlî* (Hicri 1315), s. 44.

4 Tezkirecilerden Sehi’de Fuzûlî’den hiç söz yoktur (*Heşt Bihîşt: Sehi Bey Tezkiresi* [1538]; bu baskı *Heşt Bihîşt: Sehi Bey Tezkiresi, İnceleme–Tenkidli Metin–Dizin*, yayına hazırlayan Günay Kut [Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1978]). Oysa Bağdad, Sehi’nin eserini tamamlamasından dört yıl önce Osmanlı ülkesine katılmıştı. Latîf ise Fuzûlî’den söz eder; onu orijinal, fakat kullandığı lehçe dolayısıyla “acıb” bulur (*Tezkire-i Latîf* [1547]; bu baskı *Tezkire-i Latîf*, yayına hazırlayan Ahmed Cevat [İstanbul: İkdâm Matbaası, Hicri 1314]). Âşık Çelebi’ye gelince, *Leylâ ve Mecnûn*’dan naklettiği “Fuzûlî el seni Mecnûn’dan artuk der melâmette” mısraında, “artuk” yerine “efzûn” kelimesini yeğlemiştir (*Meşâ’ir üş-şu‘arâ* [1566]; bu baskı *Meşâ’ir üş-şu‘arâ or Tezkere of Âşık Çelebi*, yayına hazırlayan G. M. Meredith-Owens [London: Luzac, 1971]).

Tezkire sahipleri, Türkçe sözcük ve deyimleri kullanan Türkmen şâiri Fuzûlî’nin üslubunu, şiirlerinde kullandığı Âzerî lehçesinin özelliklerinden dolayı, kendi alıştıkları üslûba göre “acıb” bulmaktadırlar. (Fuzûlî, çok beğendiği Nevalî tarzına yakın bir tarzda yazmaktadır.) Örneğin, Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*’sında Fuzûlî’yi “şâ’ir-i ‘âlî-meniş” (yüksek kalitede bir şâir) olarak ansa, şiirleri için “muhkem ve rastn ve nâzik ve rengin her vadide iktidârı var şâ’ir-i nâmdârdır” dese de, “üslûb-i bedî’, belâgat, fesâhat” (estetik ve retorik) bakımından şâiri, kendine özgü, “garîb, ferîd” bir üstad olarak kabul eder. (Yayına hazırlayan İbrahim Kutluk [Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1981], ss. 758–762. Altı yüz otuz bir şâirin biyografisini içeren ve münşihâne bir eser olan Kınalı-zâde tezkiresini yayına hazırlamaya başlayan İbrahim Kutluk ise de, onun ölümü üzerine ilk ikin İbrahim Olgun, sonra da İsmet Parmaksızoğlu üzerlerine almışlardır.)

Hasan Çelebi’nin ötekilerinkinden çok daha sîtâyişkâr sözleri, Fuzûlî’nin, ölümünden sonra Osmanlı Türkiye’sinde hakkettiği şöhrete kavuştuğunun bir göstergesi olarak alınabilir. Nitekim, şâirin, “‘Atebât-i ‘Aliyye”yi ziyarete gelen Kanunî Sultan Süleyman gibi kişiler için Türkçe yazdığı, Türk dünyasında çok yayılmış eseri *Hadîkatü’ş-Şu‘arâ*’nın, aslında İrânî Hüseyin Vâ’izden bir tercüme olsa da, Vâ’iz’in eserini belâgat ve fesâhatte kat kat geçtiğini tezkireciler kabul eder. Şâirin *Leylâ ve Mecnûn*’u ise bütün eserlerinden ziyade ün kazanacaktır.

Beklediği itibarı göremeyince de onun, sultanlar ve büyüklerden yüz çevirip kendini yalnızlığa adanması anlaşılır bir şeydir. Bununla beraber, Fuzûlî’nin uzun yaşamının (doğ. yaklaşık 1480⁵–öl. 1561⁶) “Osmanlı” döneminde, Kanunî Sultan Süleyman’a, Şehzade Bayezid’e, Osmanlı ricaline ve valilere yazdığı mektup ve kasideler, onun gerçekte daima bir patron/hâmî arayışında olduğunu gösterir.⁷ Bu yazıda şâirin Kanunî Sultan Süleyman, Şehzade Bayezid ve Musul Sancak Beyi Ahmed ile ilişkilerine kısaca değindikten sonra, Nişancı Celâl-zâde Mustafa Çelebi ile ilişkilerini ve ona gönderdiği ünlü “Şikâyetnâme”yi⁸ patron arayışı açısından inceleyeceğiz.

FUZÛLÎ VE SULTAN I. SÜLEYMAN

Fuzûlî, çeşitli eserlerinde Sultan I. Süleyman’a hitapla onun himâye ve lûtfunu aramıştır. *Leylâ ve Mecnûn*’un dibâcesinde,⁹ bir şâir için her dönemde patronajın ne kadar gerekli olduğunu vurgular:

Rahm et ki garîb u derdmemdim
Bî-münis u yâr u müstmemdim
Ol bir nice hemdem-i muvâfik
Ya’nî şü‘arâ-yi rûz-i sâbık
Tedricile geldiler cihâne
Ta’zîmile oldular revâne
Devrân oları mu‘azzam etti
Her devr birin mükerrem etti
Her birine hâmi oldu bir şâh
Zevk-i suhanından oldu âgâh
Türk ü Arab u Acem’de eyyâm
Her şâ’ire vermiş idi bir kâm
.....
Söz gevherine nâzar kılanlar
Gencine vertip güher alanlar

Sarf eyle ri‘âyetimde eltâf
Tenhâlığını gör eyle insâf

Tutsan elini ben fakirin
Hak ola hemîşe destgürin

Müstevcib-i ‘izz u câh olurdum
Şâyeste-i bârgâh olurdum
Makbûl düşerdim âsitâna
Manzûr-i şehinşeh-i cihâna

Var ümidüm kim hemîşe irtifâ‘-i kadr ile
Ola ihsânun neşât-engiz-i her-kalb-i hazin¹⁰

5 Fuzûlî’nin doğum tarihi ile ilgili görüşler konusunda bakınız: Hasibe Maziçoğlu, *Fuzûlî Üzerine Makaleler* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1997), ss. 55–61—Editörün notu.

6 Fuzûlî’nin 1556 olarak kabul edilen ölüm tarihi konusunda bakınız: İbrahim Dakouki’nin düzeltmesi için aşağıda not 16.

7 Onun kasidelerinde patron, hâmi veya velî-nî‘met, beklenen başış ise, *in‘âm*, *lutf*, *kerem*, ve *cüd* kelimeleriyle ifade edilmiştir.

8 “Şikâyetnâme,” *Fuzûlî’nin Mektupları*, yayına hazırlayan Abdülkâdir Karahan (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dalı Mezunları Cemiyeti Yayınları, 1948), ss. 56–57.

9 Önsözünde—Editörün notu.

10 *Leylâ ile Mecnûn*, yayınlayan N.H. Onan (İstanbul: Maarif, 1955), ss. 35–36.